

Kyrkan och församlingen

Östmarks församling har idag, år 2009, ca 1100 invånare. Församlingen omfattar byarna Röjdåfors, Röjdåsen, Åskogsberg, Arnsjön, Lämbacken, Lillskogshöjden, Metbäcken, Bastvålen, Sörmark och kyrkbyn Östmark, och tillhör numera Fryksände pastorat.

Det var så här församlingen uppstod...

Med snabbt ökande befolkning inom både finnbygden och svenskbygden under 1700-talets första decennier väcktes tanken på att man skulle sluta sig samman kring en egen kyrka. Man anade nog inte vilken lång och besvärlig process som detta kom att innebära innan allt var klart.

Underligt nog finns nästan inget skrivet material bevarat från kyrkobygget och bildandet av Östmarks församling (socken).

I korthet skulle man kunna beskriva processen på följande sätt.

Vid riksdagen 1731 ingav riksdagsmannen Per Persson i Östmark en underdånig ansökan att, som orden lydde, ”I norra ändan av Fryksände Soken, för Hemmanen Östmark, Mellmark, Sörmark, Långerud och någre Finnetorp, få bygga sig egen Kyrka”.

Denna hans förfrågan rönste då ingen framgång, och ärendet togs inte upp till behandling mer under de närmaste tre årtiondena.

I det tysta arbetade Per Persson vidare på sin sak, nu som nämndeman och häradsdomare.

År 1761 lämnade Torsbys riksdagsman Jon Nilsson, på uppdrag av Per Persson, pånytt in en ansökan där man anhöll om en omorganisation av de kyrkliga förhållandena i Fryksände. Dels begärde man att Fryksände skulle skiljas från Fryksdals pastorat och få bilda ett eget pastorat, dels hemställde man, att de ”hwilka äro boende på Östra och Wästra så kallade ”läggarne” eller finnskogarne av Fryksände Socken, måge, för deras af-lägenhet skull, få bygga ett Kapell 2 mil eller mera

ifrån Sockne Kyrkan till gudstjensts åtnjutande hwarje Söndag”. Med Östra läggen avsåg man på den tiden vitsandsbygdens finnskogar, den Västra läggen var benämning på hela området i och kring den norra halvan av Röjdälvens dalgång. Förslaget innebar sålunda i själva verket, att alla finnbygder i socknens norra delar jämte intilliggande svenskbyar skulle avskiljas och bilda en egen kapellförsamling. Den 19 maj 1761 beslöt Kungl. Maj:t att ett kapell fick byggas enligt församlingens önskan, och bestämdes, att en kapellan där skulle förordnas och att konsistoriet i Karlstad skulle försöka förmå socknens invånare att åt honom uppodla och bebygga en lämplig plats till boställe. Därmed var frågan för östmarksbygdens del avgjord, det gällde nu att avgöra, var kapellet skulle byggas, bestämma kapellförsamlingens omfattning, anskaffa pengar och material till byggandet, förordna byggmästare och sätta igång arbetet.

Vid första utbrytningsförsöket från Fryksände på 1730-talet var det tänkt att Östmark och Vitsand skulle bilda en församling. Ett av förslagen till placering av kyrkan var uppe i Metbäcken. Om man åker längs Viggälven på östra sidan, ca två kilometer norrut från Hebbelbron, kommer man fram till några åsar. På den högsta av dessa var det tänkt att kyrkan skulle byggas, vilket skulle

Kyrkåsen, vid Viggälven 2 km norr om Hebbelbroa, kunde ha blivit platsen för första kyrkan. Foto J.E.

Östmarks kyrka inbäddad i vacker vårgrönska en solig majmorgon 2009. Foto: John Eriksson.

innebära att kyrkan blev placerad så centralt som möjligt i den nya församlingen. Denna ås har än idag namnet Kyrkåsen. Av dessa tankar blev intet och det kom att dröja ca trettio år innan tanken på en egen församling kom upp igen. Det mesta av protokoll och räkenskaper från byggperioden har förkommit, en del handlingar försvann i samband med Karlstads brand 1865. Det var en del bråk med Torsby församling om vart gränsbyarna skulle höra. Torsby församling ville inte släppa Sörmark och Millmark till Östmark, men efter en tids förhandlande valde sörmarksborna att ingå i Östmarks församling. Till Östmarks församling kom även Långsjöhöjden, Vittjärn, Fäbacken, Norra Örtjärnhöjden, delar av Stensgårds utskog, Kalvhöjden, Boviggen och Tysktorpet.

Desto mer bråk blev det när Östmarkas församling redan två år efter att kyrkan var klar begärde att till alla delar bli skild från Torsby. Detta blev signalen till en bitter strid som pågick i 18 år med vissa efterdyningar ända tills seklets slut – alltså en mer än trettioårig fejd. Stridigheterna var mest av ekonomisk natur. Efter en process vid härads-

tinget avkunnades äntligen en dom den 4 mars 1785, där bägge parter fann sig i domslutet. Nu gällde det att slutligt fastställa gränserna för Östmarks församling. Den långa tvisten hade emellertid kvarlämnat mycket bitterhet i sinnen och även denna uppgift blev svårlöst. Efter många dispyter kom man dock överens om att Östmark skulle behålla 1765 års gränser med undantag av Långsjöhöjden och Boviggen. Den man som ordnade alla stridigheter var Östmarks församlings förste präst Magnus Frychius, en riktig kraftkarl från Hensgård i Västra Ämtervik, som var väl lämpad att ordna upp den bråkiga situationen.

Den nyuppförda kyrkan behövde ännu mycken översyn, innan den var helt färdig, och den måste framförallt betalas. Prästbostället skulle odlas upp, och till detta krävdes pengar och dagsverken. Dessa företag bevakade han nitiskt och slutförde dem under envetna påminnelser och krav på församlingen, som snart mötte honom med ett ganska ohöjligt motstånd. Härtill bidrog säkerligen även hans ingripanden mot dryckenskap, kortspel och allehanda utslag av moraliskt förfall med för-

Östmarks prästgård. Foto från Yngve Fredsbergs samling.

maningar, hot och i sista hand även straff. Även när det gällde hans egen avlöning, som han till dels kopplade ihop med frågan om församlingens skiljande från Fryksände, kom han i motsatsställning till sina församlingsbor men han genomdrev vid häradsrätten sina krav trots att de flesta i bägge församlingarna sökte skilja honom från målet. Hans envishet ledde otvivelaktigt till att Östmark blev en egen församling ganska tidigt, men onekligen visade han på samma gång, liksom när han senare fick församlingens gränser fastställda, en viss likgiltighet för vilka medel som ledde till målet och en stor portion av maktfullkomlighet, som många hade svårt att finna sig i. Författaren Linus Brodin påstår i sin bok "Fryksdalens finnsocknar", att ibland susade kulorna omkring örnen på honom, men han blev aldrig skadad. Det fanns råa sällar som ville befria församlingen från den besvärlige prästen.

Men förhållandet mellan Frychius och hans församling förbättrades eftersom tiden gick och blev på hans ålders höst t.o.m. mycket gott och förtroendefullt. Man fann, att han visserligen höll på sin rätt, men att han än strängare höll på församlingens, och man insåg att han ville sina församlingsbors väl och bästa, även när han gick hårdhänt fram. Till den bättre förståelsen av honom bidrog

säkert hans trägna och oegennyttiga arbete för att lindra den tryckande fattigdomen.

Detta sökte han åstadkomma dels genom praktiska åtgärder, bl. a. genom att inrätta ett sockenmagasin för utdelning av spannmål till de behövande, dels genom att omorganisera fattigvården, genom att bereda folk arbetsmöjligheter, genom att lära sockenborna att bättre bruka sin jord o. s. v. Som exempel på hans praktiskt inriktade läggning och hans håg att söka nya utvägar och tillgångar kan i detta sammanhang nämnas, att han bl. a. arbetade för att skapa bergsbruk inom socknen och att han redan på 1780-talet hade igång försöksodlingar av potatis vid prästgården. Men all hans verksamhet för att lindra nöd och fattigdom hade hos honom en vidaresyftning. Han insåg klart, att hans arbete för en bättre andlig odling i församlingen och en höjning av det moraliska tillståndet inte kunde vinna verklig framgång endast genom förmaningar och straff. Vad som erfordrades var upplysning och undervisning i olika former för att förbättra sederna och ge folket förmåga att själva inse vad som var fördärligt och vad som var rätt och riktigt. Han organiserade därför katekesutbildning efter en noggrant utarbetad plan.

Han anställde en skolmästare i svenskbygden som fick ta emot barn till undervisning och han

utverkade statsbidrag till två ambulerande skollärare i finnbygden. Dessutom kämpade han ihärdigt för anläggande av en fast sockenskola med skolhus i kyrkbyn, men för realiseringen av denna hans älsklingstanke lade socknens fattigdom överstigliga hinder i vägen. Förståelsen för hans skolidé var väl också ganska snäv – han var i detta stycke en föregångsman i dessa bygder, 50 år före den första folkskolestadgan, en folkbildningsvän som under bättre betingelser hade kunnat skapa en verklig folkundervisning i sin bygd.

Magnus Frychius var inte kyrkans byggmästare men han blev församlingens grundare, dess uppfostrare och den andliga odlingens nitiske vårdare. Man kan också med all rätt kalla honom för Östmarks sockens förste kommunalman, detta helt naturligt eftersom församling och kommunal enhet förr i tiden hade alla viktiga uppgifter gemensamma.

Magnus Frychius dog 1811 och efterträddes av sonen Nils Frychius. Han ägde inte faderns viljekraft och initiativrikedom. Med sitt blida sinnelag tog dock folket honom till sitt hjärta. En syster till Nils, Elisabeth Maria, känd under namnet "Stormamsella", hade däremot ärvt något av faderns kraft och vilja. Hon var säkert ett stöd för brodern Nils (se kap. Profilerna).

Nils Frychius efterträdare, komminister, Sven Dahlman, hade även han ett gott stöd av Stormamsella, sjuklig som han var. Dahlman tjänstgjorde fram till 1841 och efterträddes av J. G. Frykman.

Haugianismen

Vid mitten av 1800-talet inträffade något som kom att påverka livet för många. Folket i gränstrakterna och särskilt i Östmark hade berörts av en väckelse, som startade i Norge under namnet "haugianska väckelsen". Norska predikanter verkade i församlingen. Den store ledaren i Östmark var Johannes Johansen som till sin hjälp hade Ole Guttormsen och Erik Slätmon. Många rycktes med av förkunnelsen och tyckte sig se syner och änglauppenbarelser. Dessa syner skall ha skett vid en myr i norra delen av socknen.

Dit kom folk i stora skaror och hade möten. Systematiskt predikade de i de norra delarna av Östmark. Komminister J. Frykman tog till en början avstånd från väckelsen, men efter en person-

Ole Guttormsen

Per Sandborg

Johannes Johansen

Erik Slättmoen

Haugianismens förespråkare i Östmark. Foto från Yngve Fredsbergs samling.

lig väckelse, uppstod ett vänskapligt förhållande till rörelsen och hans egna predikningar fick mer kraft och inlevelse. Även i prästgården hölls några predikningar. Ett resultat av väckelsearbetet var den missionsförening, Östmarks Mission, inom Evangeliska Fosterlandsstiftelsen som bildades 1863. För att få missionsverksamheten spridd över hela socknen delades Östmark in i 10 s.k. arbetskretsar, där var och en hade sin föreståndare och föreståndarinna. De olika arbetskretsarnas gemensamma ledning kallades Missionsbestyrelsen. Dess vice ordförande blev folkskolläraren Per Sandborg från Östmark som blev en betydande person i verksamheten speciellt när det gällde att starta skolor. Östmarks Mission ville bekämpa fattigdomen och samtidigt ge barnen utbildning. 1863 beslöts att inrätta en skola med ambulerande lärare. Dess förste lärare blev Johannes Johansen. Pengar till detta fick man dels genom gåvor men även genom att tillverka och sälja strumpor och skor till barnen.

Olof och Hanna Andreasson

1878 blev Olof Andreasson församlingens förste kyrkoherde. Han ville ha ett slags lågkyrkighet, som stod väckelsen nära. Han lär ha varit mycket nitisk i sin verksamhet. Förutom söndagsgudstjänsterna anordnade han möten och höll föredrag med bibelförklaringar i skolor och hem. Han gjorde sig känd som en stor barnvän. Hans hustru Hanna blev känd för sin hjälpverksamhet (se kap. Profilerna).

Wilhelm Kihlgren

Till sist några ord om Olof Andreassons efterträdare kyrkoherde Wilhelm Kihlgren. Hans tjänstgöring varade i 46 år, lika länge som Magnus Frychius. Han var liksom Frychius en kraftnatur, en god förkunnare och pedagog. Sina församlingsbor kände han väl. Vid sin avgång 1943 hade han döpt, konfirmerat och vigt så gott som hela den då levande generationen. När Kihlgren installerades som kyrkoherde drog ett kraftigt åskväder förbi. Blixten slog ner i kyrkan, panik utbröt och i tumultet blev Marit Östling nedtrampad varvid kjolen åkte av.

Östmarks präster

i kronologisk ordning 1765–2009

1765–1814	komminister	Magnus Frychius
1814–1826	komminister	Nils Frychius
1826–1842	komminister	Sven Dahlman
1845–1875	komminister	Jonas G Frykman
1878–1897	kyrkoherde	Olof Andreasson
1898–1943	kyrkoherde	Wilhelm Kihlgren
1928–1933	kyrkoadjunkt	Karl Edner
1933–1934	kyrkoadjunkt	Lars Rune
1934–1937	kyrkoadjunkt	Gotthard Harwing
1937–1947	kyrkoadjunkt	Johan Källne
1943–1965	kyrkoherde	Knut Ostwald
1947–1950	kyrkoadjunkt	Carl-Erik Måwe
1950–1953	kyrkoadjunkt	Sven Rödger
1953–1958	kyrkoadjunkt	Sven Forsberg
1958–1961	kyrkoadjunkt	Anders Nystedt
1965–1985	kyrkoherde	Bo Simomsson
1986–1990	kyrkoherde	Ragnar Gustavsson
1991–2006	kyrkoherde	Hans Lass
2006–	komminister	Johan Bonander

De fria andliga rörelsernas betydelse

Efter de kort uppflammande ”änglasynerna” kom en mäktig andlig förnyelseström att dra fram över Östmarksbygden. En mycket långtgående påverkan utgick från ”haugianismen” i Norge. Den kristendomstolkning man förmedlade har levt kvar i bygden, inte minst i kretsen av Bibeltrogna Vänner. Johannes Johansen kom efterhand att stå nära den evangeliska väckelsen från det svenska inlandet, som framåt 1860-talet nådde bygden. Den hade sin andlige ledare i C.O. Rosenius. Peter Fjellstedt verkade i samma anda, inte minst i sin hemprovins Värmland. En speciell betydelse i bl.a. Östmark fick värmlandsförkunnaren Johannes Andersson, ”Fjellstedts-Johannes” kallad, för sin frändskap med Peter Fjellstedt.

Östmarks missionsförening

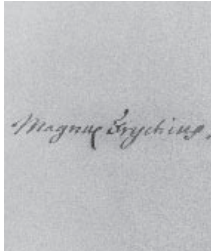
Det var inte minst denna rörelse som nådde fram till bredare lager inom befolkningen i Östmark. Tidigare har nämnts att komminister J.G. Frykman och hans maka greps av denna väckelse, förmedlad av ”Fjellstedt-Johannes”. Det var kring denna rörelse som Östmarks Missionsförening uppstod 1863, med bl.a. komminister Frykman som ledare tillsammans med en rad lekmän, som Jon Persson i Ulfsjön och Nils Arnesson i Sandsåtra. ”Vännerna” inom rörelsen, Missionsföreningen, utövade en omfattande andlig verksamhet.

Predikanter besökte de olika rotarna i församlingen, och åtta arbetskretsar växte fram. Till detta kom en omfattande social insats för de fattiga i bygden och för undervisning för barn. Väckelsens inflytande speglas bl.a. i uppgifter i protokoll från en visitation 1841 av biskop C.A. Agardh och 1856 av prostens Anders Fryxell. Biskopen måste notera en rad problem i bygden, andliga och sociala. På åtskilliga håll förekom rena busfasoner: man sköt in i husen genom fönster, överfall ägde rum – inte ens prästen hade gått fri från bakhållsangrepp, kreatur stals, brännvinet flödade bland både män och kvinnor, och sedligheten lämnade mycket övrigt att önska.

Lösdriveri och fattigdom, arbetsbrist och överbefolkning vållade ständiga problem. Gudstjänstdeltagandet var inte så allmänt som man önskade.

Präster i Östmark

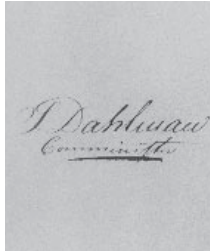
Östmarks präster i kronologisk ordning 1765–2009.
Östmark blev egen församling 4 mars 1785.

Magnus Frychius
1765–1811

Nils Frychius
1811/1814–1826

Sven Dahlman
1826–1842

Jonas G Frykman
1842/1845–1875

Olof Andreasson
1875/1878–1897

Wilhelm Kihlgren
1898–1943

Karl Edner
1928–1933

Lars Rune
1933–1934

Gotthard Harwing
1934–1937

Johan Källne
1937–1947

Knut Oswald
1943–1965

Carl-Erik Måwe
1947–1950

Sven Röjder
1950–1953

Sven Forsberg
1953–1958

Anders Nystedt
1958–1961

Bo Simonsson
1965–1985

Ragnar Gustavsson
1986–1990

Hans Lass
1991–2006

Johan Bonander
2006–

På den här platsen, den s.k. Klamkyrkan i Sörmarksäter, hölls korum (gudstjänster) under kriget som leddes av inkallade präster. Bilden från 1975 togs i samband med att Bo Simonsson höll en friluftsgudstjänst på platsen. Foto lånat av Östmarks församling.

Anmärkningsvärt annorlunda är den bild som tecknas av bl.a. det protokoll prosten Fryxell lämnat från sin visitation. Mycket ofog hade beivrats, bygden hade fått en del gåvomedel, som avhjälpt en hel del akut nöd, det hade växt fram flera arbetstillfällen, och ett religiöst intresse hade vaknat till liv.

Sannolikt hade en påbörjad skolverksamhet börjat bära frukt. Men det är nog ställt utom allt tvivel att det andliga uppvaknandet också förändrade livsstilen i bygden. Det noteras t.o.m. att ”större delen av församlingen tillbringar vanligen söndagseftermiddagarna med läsning och betraktande av Guds ord”.

Väckelsetiden blev för församlingen i stort sett en förnyelsetid. Livsstilen påverkades och fromhetslivet fick i många stycken sin prägel av den pietistiska kristendomstolkning som väckelsetiden präglades av. Därmed är inte sagt att det andliga uppvaknandet alltid ledde till bestående tro.

Östmarks Friförsamling

Hittills hade väckelsefromheten haft sin hemvist i nära gemenskap med kyrkoförsamlingen. Men

även till Östmarksbygden nådde efterhand mera kyrkofria andliga strömningar. De förmedlades här av kretsar kring P.P. Waldenström och Svenska missionsförbundet av år 1872. Ställningstaganden kring ”försoningsfrågan”, ”det rena nattvardsbordet” och ”troendeförsamlingen”, konstituerade denna frikyrkobildning.

Missionsföreningen i Östmark drabbades av debatter i de aktuella frågorna, och år 1889 bildades ”Östmarks Friförsamling”. Det ena av två missionshus låg i Lämbacken. Drivande krafter var bl.a. handlanden O.M. Jönsson i Lämbacken (ordf.) och Nils Nilsson, Ulfsjötorp (församlingsföreståndare).

Det var framförallt i byarna kring Lämbacken och Rännberg som denna rörelse fick sitt fäste. Medlemsantalet har aldrig varit stort. Som mest kunde ett trettiotal församlingsbor vara anslutna, men verksamheten har ofta åtnjutit förtroende också bland dem som inte anslutit sig till den ”frikyrkliga” rörelsen.

Det enda missionshus som fortfarande är verksamt är Rördåsen där Asta Haraldsson och Rolf Axelsson har samlingar.

EFS och Bibeltrogna Vänner

Även 1900-talet i Östmarksbygden har upplevt andliga rörelser. Inom Evangeliska Fosterlandsstiftelsen, huvudorganisation från 1800-talets väckelsetid, uppstod spänningar kring synen på Bibeln. Det ledde till att missionssällskapet Bibeltrogna Vänner (BV) kom till 1911. Östmarks Missionsförening splittrades, när en majoritet beslöt att stödja BV i stället för EFS.

Bland de medlemmar som engagerade sig för detta var Per Hagström, Carl Wählstedt och Axel Hallstensson. Man fick senare överta den gamla skolan i Sörmark och skapade där det missionshus som blivit centrum för verksamheten. Denna har tidvis varit ganska omfattande.

Under 1920-talet växte en förnyelse fram. Rörelsen har varit medvetet inomkyrklig och har inte drivit egen nattvardsförvaltning inom församlingen. Strömningar från de norska haugianpredikanterna på 1800-talet, torde ha bidragit till grogrunden för den fromhetstid som BV representerar. Ur den gamla missionsföreningen, som inte ville övergå till det nya sammanhanget, nybildade år 1912 "Östmarks gamla missionsförening" med folkskolläraren C E Andrén som sekreterare. Man hade genom krets-föreningen i Värmland kvar sin anknytning till EFS.

Formellt sett har 1912 års organisation upphört, men viss verksamhet fortgår, med bistånd av predikanter genom motsvarande förening i Fryksände.

Pingströrelse och bönegrupp

Den direkta frikyrkligheten har inte fått någon större anslutning i Östmarksbygden. Utöver Missionsförbundet har dock Pingströrelsen en tid haft några medlemmar och en viss aktivitet i bygden. En period under 1940-talet fanns en samlingssal i Dalmansgården i Östmark, och de flesta anknutna kom från Metbäckenområdet. Man har närmast varit en utpost till Pingstförsamlingen i Torsby.

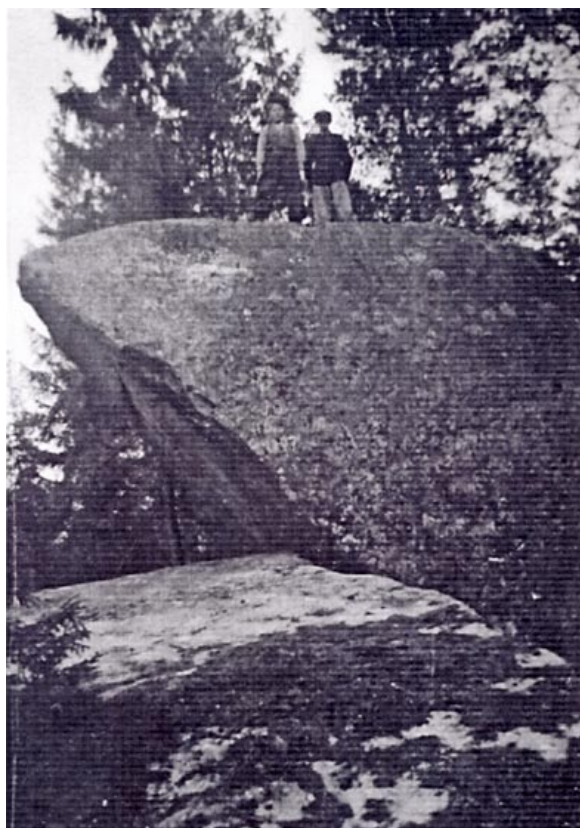
Under det senaste årtiondet har en ny fri grupp utlyst samlingar, Norra Värmlands Bönegrupp. Personer med tidigare anknytning till Pingströrelse och Missionsförsamling har deltagit, men någon större omfattning av verksamheten har inte kunnat noteras.

Baptism

I Lillskogshöjden fanns några årtionden ett missionshus, donerat av en från byn utvandrad person, Nils Henriksson i Mosshöjden. Han tillhörde i Amerika Baptistförbundet och skänkte medel till ett missionshus i hembygden. Någon nämnvärd verksamhet har aldrig kunnat bedrivas där, och den är numera helt avvecklad. Fram till år 1975 hölls en årlig julfest.

Klamkyrka

Ibland skapar naturen sin egen kyrka. För flera tusen år sen bildades en stenkonstruktion som man med lite fantasi kan likna vid en kyrka. Denna "Klamkyrka", som folkhumorn döpt den till, ligger inte långt från Dräkthult i Sörmark. "Klamkyrkan" är 9 m hög och består av två stenar. Under kriget användes detta naturfenomen som kyrka när militärerna hade sitt korum på söndagarna. Då kunde även den civila befolkningen delta i dessa gudstjänster.

Här ser vi hur naturen hade byggt sin egen kyrka. Ovanpå en mindre sten reser sig den större, som med lite fantasi kan liknas vid ett kyrktorn. Foto från Erik Holter.

På 1940-talet bedrev Sigrid Eriksson söndagsskola hemma i Dräkthult med barn från Bäckäng-
en med omnejd. ”Vi var kanske 10–15 barn som
regelbundet gick hem till Sigrid i Dräkthult och
lyssnade på hennes textläsningar och berättelser.
För varje besök fick vi en stjärna som klistrades
upp på ett diplom. Om vi var närvarande varje
gång kom vi upp i 40 stjärnor under ett år. Hon
spelade önskemelodier för oss från en gammal
vevgrammofon”, berättade en av söndagsskoleele-
verna, Georg Bönström. ”Ibland gjorde vi utflyk-
ter till Klamkyrkan, där vi åt vår matsäck.”

Orgeltrampare

Förr i tiden när det inte fanns elektriska orglar
fick man anlita personer som var s.k. orgeltramp-
pare. Två av dessa var Gottfrid ”i Haga” Jonsson
och Per Johansson. Gottfrid (1884–1956) slutade
1952/53. Gottfrids företrädare Per Johansson från
Sörmark var en liten spelevink och original. Här
några kommentarer från Per i samband med hans
jobb. När det gått bra med orgelspelningarna och
kantor Börjesson spelat någon psalm han tyckte
om, kunde han utbrista: ”Idag spelte vi bra, Bör-
jesson.” Vid ett tillfälle äskade han om löneförhöj-
ning men fick avslag, varvid han yttrade: ”Varför
skall den som trampar in luften i orgeln få sämre
betalt än den som släpper ut den?”

Klockare i Östmarks kyrka

Gamla tiders klockare hade mycket att stå i. De
blev pålagda de mest skiftande sysslor. Klockaren
var prästens närmaste man. Han skulle ringa in
till gudstjänst, han skulle undervisa barnen, utfö-
ra städning av kyrkan, han fick avlägga trohetsed
till kungen och biskopen m.m.

Förste klockaren i Östmarks nya kyrka år 1765
blev Arvid Jonsson från Åshagen, Torsby. Han
gifte sig med dottern till riksdagsman Per Persson,
den ivrige påskyndaren av kyrkobygget. Han fick
en olycklig start med många dödsfall inom famil-
jekretsen. Både svärfar, svärmor och egna sonen
(tre år) avled med korta mellanrum. Klockaren
Jonsson var inte så omtyckt av prästen Magnus
Frychius. Till hans försvar kan sägas att prästerna
ofta hade omättligen krav på sina medhjälpare.

Arvid Jonssons son Jon Arvidson gick till en
början som assistent till sin far. Han skickades på

Sigrid Erikssons söndagsskolegrupp från 1940-talet. Bakre raden fyra pojkar: Börje Jonsson, Anders Martinsson, Rune Andersson (Bodarna), Rune Andersson (Kvarna). Mittenraden tre flickor: Marianne Jonsson, Elsa Grahm, Gun Bönström. Främre raden: Erik Bönström, Georg Bönström, Sven Bönström, Gunbild Andersson. Fotot lånat av Georg Bönström.

utbildning till Karlstad och efter många turer blev
han accepterad som klockare. Jon Arvidsson dog
1822.

Klockartjänsten fortsatte inom familjen då Jon
Jonsson, son till Jon Arvidsson, även han skickas-
des till Karlstad för att bl. a. ”vinna mer öfning
i sången, mera öfning i stilen och undervisning i
vaccination och åderlätning”. Han lyckönskades
till tjänsten men fick lova att visa vördnad mot
sina överordnade. Jon Jonsson var bosatt i Åfall-
berg och fastigheten kallades ”Klockaren” på
storskifteskartan från 1840-talet. Han var gift två
gångar. I första äktenskapet hade han sju barn och
i det andra fem. Jon Jonsson avled i en ålder av 45
år 1850. Då hade klockartjänsten gått i släkten
under 85 år.

Näste klockare blev en 27-årig man från Köping
som gifte sig med 15-åriga Kjerstin Hallstendot-
ter. Nordberg var både folkskollärare och klock-
are men efter bråk om hans lön avsåg han sig
lärartjänsten. Familjen Nordberg bosatte sig på
Storön i Kläggen och barnaskaran växte snabbt.
Han var en riktig baddare på att sjunga. Det har
berättats hur klockare Nordberg stod på stranden
och sjöng med så kraftig stämma att det hördes i
flera byar runt sjön.

År 1877 installerades orgel i kyrkan och då be-
hövdes det en klockare som var organist. Nord-

Vid friluftsgudstjänsten på Näsudden, Sörmark i juni 1970. Fr v: Edvin Magnusson, Björn Sandborgh, Bo Simonsson, Gösta Sandborgh, Knut och Anna-Greta Arvidsson. Foto lånat av Östmarks församling.

berg kunde inte spela så han fick avsluta sin 25-åriga klockaregärning. Han bodde kvar på Storön till 1882 då han emigrerade till Amerika med hustru och tre döttrar.

Skolläraren Johan Pettersson blev Östmarks förste organist. Han föddes den 9 september 1851 och dog av lungsot den 11 juli 1878 varför hans tjänstgöring som organist bara blev drygt ett år. Han efterträddes av Claes Johan Berggren år 1879. Han var folkskollärare med organistexamen. Då blev det vanligt att klockaren titulerade sig organist eller kantor även om kantorstiteln officiellt inte togs i bruk förrän 1947. C. J. Berggren blev en mycket betydelsefull person i bygden med uppdrag som riksdagsman och kommunafullmäktiges ordförande.

Kuriosa: I sitt andra äktenskap gifte han sig med klockaren Jon Jonssons dotterdotter Matilda och kom därmed i besittning av den betydande östlingsförmögenheten.

Sen följde i tur och ordning på tjänsterna som kantorer och organister Fridolf Sjöqvist, Karl Börjesson, Axel Nilsson, Arvid Persson, Eva Lundqvist, Bo Sandsgård, Birgit Jönsson och Lena Persson-Måwe (se kapitlet Nöjeslivet). Karl Börjesson var den siste kantorn som även var folkskollärare.

Gökottorna vid Näsudden

Mikael Simonsson berättade för mig om de s.k. gökottorna som han fick följa med på under den period som pappa Bo Simonsson var präst i Östmark, 1965–1985.

För att skapa en ny tradition som gav lite variation i gudstjänstlivet, flyttade man en gång i maj varje år utomhus. Dessa tidiga gudstjänster på söndagsmorgnarna startade redan kl 06.00.

Tälmmöten i Metbäcken

Einar ”ve Krusen” Johannesson, var en pingstvän som ofta hade bönemöten hemma i Krusen, Metbäcken och sommartid i ett tält uppe i Millbråten under 1950-talet. Antalet besökare kunde ibland uppgå till 200. Vid dessa möten hade Einar hjälp av fam. Artur Haraldsson från Långbacken. Einar blev tragiskt vådaskjuten till döds under vägarbete i Malung. Det sägs att skytten under fågeljakt förväxlade honom med en tjäder.

Begravningar

Ett dödsfall i en familj med vidhängande begravning innebar för många en omläggning av de dagliga rutinerna under kanske en hel månad.

1986 års konfirmander. Stående fr v: Ulf Jönsson, Magnus Rindberg, Jörgen Axelsson, Peter Näslund, Thomas Halstensson, Roger Eriksson, Jörgen Embretsen, Thomas Norman, Dan Persson. Sittande fr v: Per-Arne Persson, Annelie Johansson, Maria Eriksson, Åsa Einarsson, kyrkoherde Ragnar Gustavsson, Anetteh Persson, Mia Eriksson, Ingegerd Einarsson och Bengt Eriksson. Foto lånat av Emigrant och Historia.

Förutom en tung sorg att bära skulle den traditionsrika begravningen förberedas. Den begravning som jag beskriver här är från Sörmark, den by inom Östmarks kommun som höll hårdast på att allt skulle gå till på samma sätt som kanske hundratals år tidigare. Edit Mattsson, född och uppvuxen på Skräddarfolk i Sörmark, skildrar sin mor Inez Grahns, begravning år 1946. Vid tillfället bodde Inez i sin lägenhet i Karlskoga och blev fraktad med likbil till sitt hem på Skräddarfolk. Dagen därpå skulle den döda, som man sa, "läsas ut". Detta innebar att de närmaste släktingarna skulle bjudas in liksom grannarna och naturligtvis prästen, som i det här fallet var Wilhelm Kihlgren. "Vi var alla svartklädda, vi samlades i ett rum runt den öppnade kistan där prästen ledde hela ceremonin som bestod av psalmsång, bön och ett anförande om min bortgångna mor. Efteråt bjöd vi alla närvarande, kanske ett 50-tal, på kaffe med smörgås. Sen placerade vi kistan med den döda i ett uthus, som var prytt med granris. Där fick kistan stå tre veckor innan det var dags för begravningen. I det här fallet var det vinter och köldgrader vilket hindrade att förruttnelsen av liket satte in. Sommartid kunde det bli

komplikationer om väntan till begravningen blev alltför lång. Så var det dags för alla förberedelser inför själva begravningen. Det skulle skickas ut inbjudningskort till alla släktingar, grannar och vänner, förberedelser till ett stort matkalas. Brödbak, kärna smör, kanske slakta en kalv eller gris, baka kakor, låna ihop bord och stolar till kanske över 100 gäster, storstädning. Vi lejde kokerskor dagarna före, grannarna kom med smör, småkakor, glas och porslin. Vi kände ett stort stöd från omgivningen i denna svåra stund. Utanför dörarna satte vi upp granar. På begravningsdagen, som alltid var söndag, samlades vi hemma på Skräddarfolk kl 06.30. Jag tror vi var över hundra personer. Stor kaffebjudning med dopp innan avfärden till Östmarks kyrka. Sakta, kanske 20–30 km/timme, åkte vi i procession till kyrkan, kistan bars in i kyrkan medan vi hälsade på alla. Kyrkoherde Knut Ostwald förrättade jordfästningen inne i kyrkan och gravsättningen på kyrkogården. Prestaverande, de som bar sorgstavarna, var Axel Nilsson på Lassbybacken och Gottfrid Bjuremo. Efter ceremonierna i kyrkan bar det iväg hem till Skräddarfolk, där det hade dukats till stor middag med mat och dryck i mängder. Den inlånade

1937 års konfirmander. Översta raden fr v: Sixten Fernström, Torbjörn "ve Jakob", Evert "på Berg", okänd, okänd, Gösta Larsson, okänd från Köla, Olle Jonsson, Anders Brunzell, okänd, Börje Persson, Arvid "i Backen", okänd, Erling från Martistorp, Ragnar från Åskogsberg, Ture Jönsson. Andra raden bakifrån, ojämn pojkrad fr v: okänd, okänd, Herrman "i Nobel", okänd, Gunvor Johansson, okänd, okänd, okänd, okänd, Bertil Gustavsson, Stig Jakobsson, okänd, Axel Tyremo, okänd, Göran Jakobsson, okänd, Harry Karlsson, Egon Röjdin, Eskil Nyquist, okänd, Nils "på Åsbybacken", Gottner Berggren, Tage Jonsson, Arne Brattén, prästen Gotthard Harwing, Yngve "i Bräbo". Rad tre, bara flickor, fr v: Borghild från Röjdåfors, Britta från Sörmark, okänd, Karin Emilsson, Rut Emilsson, Anna Norman, Gördis "ve Knaggen", Edit Fredsberg, Svea Olsson, Svea Karlsson, Margit från Martistorp, Magnhild "ve Kristofferstorp". Rad fyra fr v: Gunborg från Arnsjön, Ines från Röjdåsen, Elsa Bornstedt, Beda Jonsson, Elvira Lindberg, Ines "ve Manne", Gertrud Olsson, Maj Olsson, Hedvin Björnberg, Gunborg från Kronslogen, Lina Englund, Ada Nilsson. Rad fem fr v: Elsa Infors, Ida Gran, Annie Mattson, Irene från Rosenhöjd, Anna Bergman, Elna Larsson, Märta från Eriksberg, Svea Hagström, Åse Millom, Elsa från Rännberg och Karin från Tordyvelberg. Kortet lånat av Elna Jonsson (på bilden Elna Larsson).

kökspersonalen var till stor hjälp. Det var förrätt, huvudrätt, efterrätt. Innan vi fick kaffe med tårta och kakor läste prästen upp alla kondoleanser och bad några böner. Unisont sjöng vi några psalmer som avslutning. Följande vecka hade vi fullt upp med att skicka tackkort till alla som varit närvarande och delat vår sorg."

Ibland kunde en begravning pågå i två-tre dagar. Då kom spriten ofta fram och man drack s.k. "gravöl", förmodligen för att dränka sorgen.

Konfirmation

Förr i tiden var konfirmationen en stor händelse i en människas liv. Den var ett steg in i vuxenvärlden. Det var t.ex. viktigt att man var konfirmerad innan man gick på sin första fest. Det var helt

naturligt att det var många konfirmander för 100 år sen då befolkningen i Östmark var fyra, fem gånger större än idag. På bilden ovan är det ca 80 konfirmander och ibland kunde de vara över 100.

Stöld av kyrksilver 1817

Det var på den tiden när stöld betraktades som ett svårt brott och tillgrepp av kyrkans klenoder upprörde folkets sinnen. Strax före jul 1817 upptäcktes att inbrott skett i Östmarks kyrka. Lås var uppbrutna och ur kistorna i sakristian hade tagits silverkalken och silverpatén, anskaffade 1795. Dessutom saknades en del pengar, två vita mässdukar och kyrkvaktmästarens kapprock.

Annandag jul begav sig kyrkvärden Per Persson och fjärdingsmannen Per Jonsson iväg på jakt ef-

Bild från renoveringen av kyrkan 1935. Den här platsen kallades för "Finntorget" eftersom det var platsen för finnarnas försäljning av tjära. Foto från Yngve Fredsbergs samling.

ter tjuven. De kunde följa hans väg över Överbyn, Vägsjöfors och slutligen Norra Ny socken i Älvdalen, platser där han fått mat och husrum. Mellan Stöllet och Ekshärad hade han fått misstankar mot sig, gripits och förts till Karlstad, dagen innan de två spanarna från Östmark hunnit fram. Man förvånades över raskheten hos kronolänsman Hasselroth i Röjdåsen och hans kollega Hedström i Älvdals härad att det redan fem veckor efter inbrottet skedde rannsaking vid Övre Fryksdals häradsrätt.

Tjuven framfördes inför domstolen, fängslad med livjärn och halsjärn, armringar och järnblack, allt med kedjor förenat. Hans namn var Johan Erikson Sörling. Han var född i Östergötland, 38 år gammal och för åtskilliga brott tidigare straffad med 40 par spö och livstids förvaring, men han hade lyckats fly och begett sig till Värmland. Han bekände sin brottslighet och berättade hur han natten till den 22 december kommit in i Östmarks kyrka sedan han tagit bort ett fönster genom att böja undan några spikar. Inkommen i själva kyrkorummets hade han brutit upp de två låsen för dörren till sakristian och de tre låsen till vardera kista där kyrksilvret förvarades. Han hade gått ut samma väg och satt in fönstret efter sig.

Sedan häradsrätten konstaterat att Sörling var av stark kroppsställning och själv sa sig vara frisk

avkunnades domen. Dess ordalydelse var "högsta kroppspåföljd" med slitande av 40 par spö samt trenne par av paret samt att därefter en söndag undergå allmän kyrkoplikt i Östmarks kyrka, d.v.s. sitta i straffstocken och nesligen bespottas av folket. Sedan skulle Sörling återföras till Karlstens fästning där livstids straffarbete väntade.

Ungefär 170 år efter denna händelse hemsöktes kyrkan i Östmark av tjuvslödder som kom över vinkannor av tenn från 1700-talet. Dessa stölder har aldrig klarats upp. Spöslitning upphävdes delvis 1841 och helt 1855. Uttrycket "40 par spö" innebar att spögubben använde dubbla spön och

Genom en donation förfogar Östmarks församling över skogsgården Gurusätra, som ligger ca 2 km från kyrkan längs vägen mot Lekvattnet. Skogsgården kan hyras av mindre sällskap. Foto John Eriksson.

Klockstapeln och gravkapellet vid Östmarks kyrka. Foto John Eriksson.

slog 40 gånger med kraft, så att hudflängning uppstod. Den som satt i straffstock skulle hånas. Föräldrarna uppmanade sina barn att spotta på honom och säga: ”Tvi dej!” Även stockstraffet upphörde i mitten av 1850-talet.

Klockstapeln

I samband med klockringningen vid tacksägelsegudstjänsten efter kung Adolf Fredriks död 1771 spräcktes den ena kyrkklockan. Klockan förlorade sin klang och man befarade att den skulle rasa ner genom kyrktornet. Till en början sattes en träkläpp i klockan, en sån som kallas dymmel och fordom kom till bruk under påskveckan, dymmelveckan, då ringningen skulle vara dämpad. År 1991 införskaffades en ny klocka, men man fortsatte att använda den spruckna och genom en sinnrik konstruktion fixerades klockorna i ett lutande läge. Två stora svänghjul av trä vevades runt och påverkade stötstänger och vevslängar så att kläpparna växelvis lyftes några decimeter och föll mot klockorna i en kontrollerad ordning. Välljudet fanns inte längre och lillklockans spruckna ton var påtaglig. Den 14 oktober 1934 hördes klockan sista gången. Vi kyrkans renovering samma år förstärktes tornet och nya klockor med en vikt på 935 kilogram installerades. De gamla kyrkklock-

orna låg sedan förvarade i ett av kyrkans tornrum till 1990-talet då de skickades till Tyskland på reparation, till en kostnad av 28 000 kronor. För att allmänheten skulle få glädje av den gamla klockan föreslog Yngve Fredsberg att en klockstapel skulle uppföras bredvid gravkapellet. Verkställandet utfördes av dåvarande kyrkoherden Hans Lass och dåvarande kyrkvaktmästare Lennart Eriksson. Klockstapeln ritades av Aina och Helmer Olssons dotter, arkitekten Bitten Olsson. Ringning i klockstapeln sker idag i samband med utläsning av de avlidna.

Kyrkklockan som spräcktes 1771 vid Tacksägelsegudstjänsten efter kung Adolf Fredriks död. Efter reparationen togs den åter i bruk 1996. Foto: Kyrkvaktmästare Johan Löwenspets.

Nära en katastrof

När kyrkan var bara 36 år gammal, 1801, hotade en brandkatastrof. Den 3 juni slog åskan ner i tornspiran och genombröt samt antände tornets tre kransar. Men elden släcktes av sig själv. Att kyrkan inte brann ner ansågs ”som Guds försyn”.

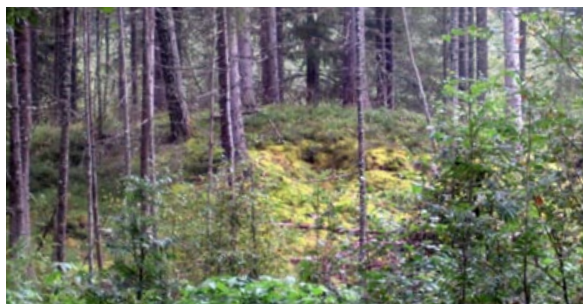
Förste dödgrävaren

Under så lång tid som fram till 1844 var det de anhörigas uppgift att gräva gravar och välja plats på kyrkogården. Stämman påtalade bristande ordning och att gravarna blev alltför små och grunda. Man beslöt att utse en dödgrävare och Östmarks förste man med denna uppgift blev Olof Hemmingsson från Baggängen. Hans ersättning blev ”tolv skilling banco för varje lik, samma under sommar och vinter och utan avdrag för den varmare årstiden”. Han anhöll att kyrkan skulle hålla honom med spett, spadar och skovlar fullt tjänliga för ändamålet.

Gravhögar för avlidna i kolera

Under 1800-talet drabbades Sverige vid flera tillfällen av den mycket smittsamma tarmsjukdomen kolera, en sjukdom som kom från Indien. Diarréer med svåra kramper och vätskeförlust var typiska för denna pestsjukdom. Flera tiotusentals personer dog i Sverige. Sommarmånaderna juli och augusti 1853–1859 härjade koleran som värst i Sverige. Eftersom sjukdomen var så smittsam var det viktigt att de döda begravdes så snabbt som möjligt. Rädslan för kolerabakterierna gjorde att de avlidna lindades in i handdukar som var genomdränkta med en klorkalklösning.

Sjukdomen avtog snabbt i takt med att vi fick moderna och förbättrade avloppssystem och den allmänna hygien blev bättre. Hur många som dog i Östmark i mitten av 1800-talet vet jag inte,

Gravhögen i Amerika i Lämbacken.

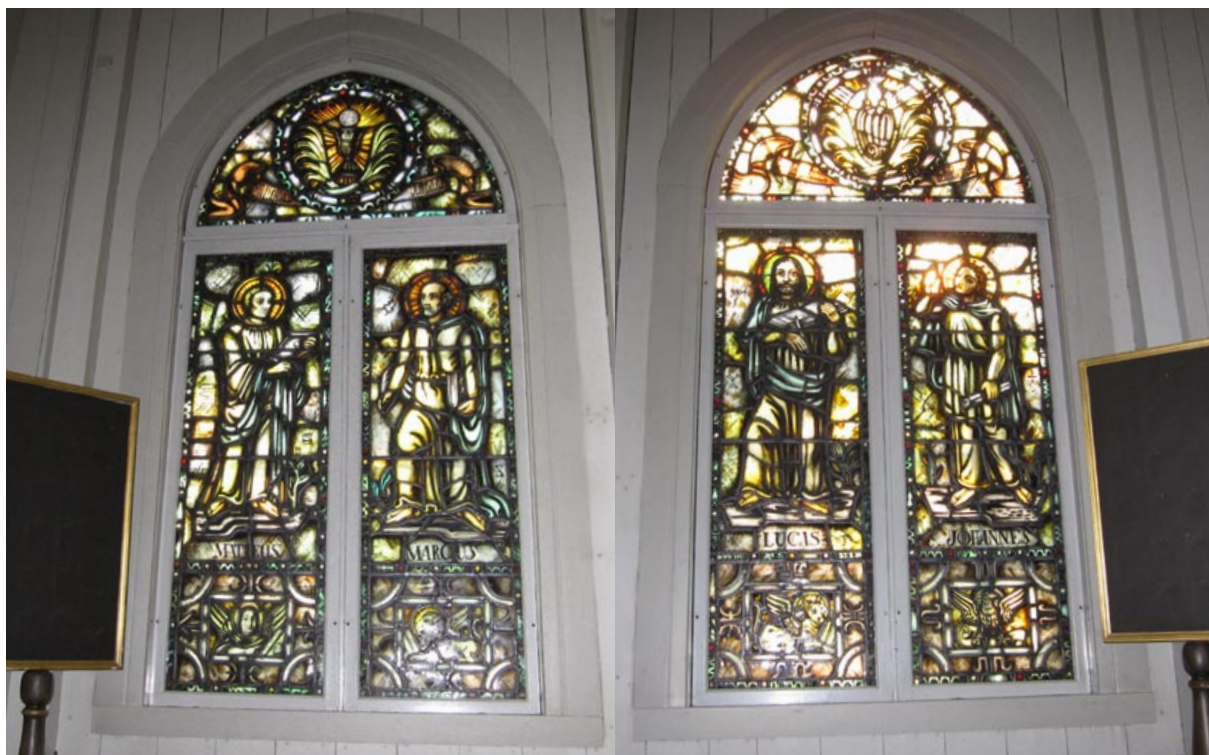
men det upprättades begravningsplatser för personer avlidna i kolera på ett antal platser inom Östmarks kommun. Jag känner till fyra av dem, dels en som finns i Lämbacken mellan Amerika och Anna-Lisa Holms gamla bostad, dels den vid Lindekullen i Rännberg. En tredje ligger uppe i Torpberg och den fjärde vid Kärr i Bastvålen. Gravhögen uppe vid Amerika i Lämbacken syns tydligt än idag.

Kyrkans predikstol kommer, efter vad som framgår av den äldre inventarieförteckningen, från Västra Ämterviks kyrka och är tillverkad i slutet av 1600-talet. Källa: Östmarksportalen.

Kyrka och rättsväsende kunde döma den skyldige till att tillbringa x antal dagar i stupstock för sin gärning. Stupstocken var oftast placerad framför kyrkorna eller på torg. Den var oftast utformad med separata platser för händerna eller fötterna. Dessa låstes i läge av en överliggande bräda. Den skyldige kunde inte värja sig mot folkets vrede utan kunde bli slagen, bespottad och kallad vid öknamn. Källa: Wikipedia.

Kyrkfönstren i Östmarks kyrka med glasmålningar föreställande de fyra evangelisterna Matteus, Marcus, Lucas och Johannes. Interiörfoto John Eriksson.

Östmarks kyrka före renoveringen. Den 2 juli 1935, på dagen 170 år efter kyrkans invigning, återinvigdes kyrkan efter en omfattande restaurering ledd av arkitekten Bror Almqvist. Vid denna restaurering ommålades bl. a. hela interiören, glasmålningar sattes in i de två fönstren i korsets östvägg och en ny altarpupsats, med den gamla altartavlan infogad, anskaffades. Källa: Östmarksportalen. Foto ur Yngve Fredsbergs samling.

Vid dopplatsen finns en baldakin utförd i samma teknik och stil som predikstolen. Troligen är också den från Västra Ämterviks kyrka. Doppskålen skänktes till kyrkan 1967. Den är komponerad av silversmeden Sigurd Persson, Stockholm. Källa: varmland.se